

LIETUVIŲ MĪSLIŲ KALBINĖ RAIŠKA: MORFOLOGINIAI IR FONETINIAI ŽAIDIMAI

AELITA KENSMINIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – objektų (arba tikrųjų) mįslių morfologinės ir fonetinės raiškos priemonės.

Darbo tikslas – aptarti pagrindinio lietuvių mįslių masyvo – objektų mįslių – kalbines žodžių lygmens raiškos priemones.

Tyrimo metodas – bendrosios retorikos.

Žodžiai raktai: mįslių kalba, metaplazmai, fonika, žodžių kūrimas.

Apie metodą

Pasitelkiama Belgijos Lježo universiteto mokslininkų, pasivadusių *grupės μ* vardu, 1970 metais paskelbtos „Bendrosios retorikos“ (Группа μ 1986) terminija. Grupės μ retorikos teorijos schema tokia. Pagrindinė bendrosios retorikos sąvoka yra *metabolė*, arba tam tikras nukrypimas, fiksuojamas bet kuriame kalbos lygmenyje poetui retoriui kalbant ir rašant bei recipientui girdint ir skaitant. Metabolė sudaro dinaminę opoziciją nulinio lygmens sąvokai. Lježo mokslininkai skiria tris metabolių klases, susijusias su kalbos sistema: *metaplazmus* (morfologinius pakeitimus), *metataksę* (sintaksinius pakeitimus) ir *metasememas* (semantinius pakeitimus), ir vieną referencinio turinio metabolių klasę – *metalogizmus* (minties figūras). Visas nukrypimų nuo kalbinio kodo laukas atstovaujamas trijų pirmųjų metabolių tipų. Nulinio lygmens transformacijos realizuojamos atliekant pakeitimus, apimančius visas objekto atžvilgiu įmanomas operacijas: *sumažinimą*, *pridėjimą*, *sumažinimą su pridėjimu* ir *perstatymą*¹. Taigi konkreči metabolė gimsta atlikus vieną ar kelias tokias operacijas. *Metabolės* sąvoka šioje teorijoje visiškai sutampa su *figūros* sąvoka (plačiau ši teorija pristatyta autorės straipsnyje apie *metasememas*; žr. Kensminienė 2002: 137–140).

¹ Taip autoriai pervadina dar Kvintiliano įvardytus pakeitimus, žinomus kaip *quadripartia ratio*: *detractio* – ko nors atėmimas iš ko nors, *adjectio* – ko nors pridėjimas prie ko nors, *immutatio* – objekto pakeitimas analogišku, *transmutatio* – visiškasis objekto pakeitimas.

Metaplazmai

Pagal grupės μ metabolijų sistemą metaplazmas yra operacija, pakeičianti garsinę arba grafinę pranešimo formą, t. y. išraiškos formą garsiniu arba grafiniu pavidalu. Ta forma turi būti įtraukta į aukštesnio lygio vienetą, t. y. žodį. Tik dėl to, kad žodis yra patvarus, klausytojas gali tuo pat metu fiksuoti metabolės buvimo faktą ir įvertinti nukrypimą, skiriančią naują vienetą nuo pradinės formos, kurią atpažinti įmanoma dėl aukšto kalbos pertekliaus lygio. Greta metaplazmų autoriai skiria ir metagrafus (Группа μ 1986: 92–94); nuo jų straipsnyje atsiribojama, nes jo objektas yra žodinės kūrybos žanras. Grupės μ autoriai pripažįsta, kad dauguma jų pateikiamų metaplazmų pavyzdžių priklauso vadinamajai *infra-* arba *paraliteratūros* sričiai, ir teigia, kad tai padiktuota esamos padėties, nes, apėmus visus literatūros reiškinius, galima greitai įsitikinti, kad metaplastinių operacijų, ypač reliacinių, yra palyginti nedaug, tuo tarpu kitos metabolės – ypač metasememos ir metalogizmai – visiškai įprastas dalykas (ten pat: 116–117).

Ne visiems autorių pateikiamiems metaplazmams randama pavyzdžių tarp lietuvių mįslių. Kai kurių metaplazmų (pvz., palindromo, kurio egzistavimas tiesiogiai priklausomas nuo rašto ir kuris apskritai lietuvių folklore turbūt žinomas vienintelis – *sėdėk užu kėdės*) pavyzdžių tarp mįslių apskritai nepavyko rasti. Metaplazmų aprašymas ir pavyzdžiai toliau pateikiami tokiu principu, koku juos pateikia ir grupė μ – pagal operacijas (sumažinimas, pridėjimas, sumažinimas su pridėjimu, perstatymas).

1. Vien sumažinimo operacija gautų metaplazmų nėra daug², aptinkami pavieniai jų pavyzdžiai, ir tai dažnai kartu su kitomis operacijomis, ypač pridėjimu ar žodžių kūrimu. Tai būtų aferezė, žodžio pradžios numetimas, – *ruta kruta riedinėja* LTR 2003/122, *sniegena iegeną* LTR 2524/141, *raitė bajoraitė* LTR 2146/30-34, *tetirva tirva* LMD I 926/22, ir apokopė, žodžio galo numetimas, – *žibur* SLT 447, *vytur vytureli* LTR 1001/379-4, *vytur vytur vyturys* LTR 5035/278, *leket leket leketinis* LTR 4093/230.

2. Pridėjimo operacijos kur kas produktyvesnės, ir iš nelabai išplėtotų metaplazmų jomis gaunama: a) protezė, t. y. pridėjimas žodžio pradžioje, – *višta zara višta* LTR 2453/54, *viošt dereviošt* LTR 1834/848; b) paragoga, t. y. pridėjimas žodžio pabaigoje, ypač mėgstamas yra priesagų pridėjimas (glaudžiai susijęs su naujų žodžių kūrimu) – *kielinga mielinga* LTR 1910/34-11, *už lanką lankesnis* LTR 66/1351, *višta vištarina* LTR 2885/244-18, *du naru narina* LTR 1562/179 ir t. t., nes pavyzdžių čia daug, apie šį reiškinį kalbama toliau.

Atliekant pridėjimo operaciją susidaro dvejinimas (reduplikacija). Pasak grupės μ , reduplikacija tiesiogiai susijusi su nagrinėjamu reiškiniu, jei rezultatas yra naujas žodis. Pasikartojantis elementas gali būti fonema arba skiemuo (ten pat: 103). Kaip minėta, mįslėse dažnai viename žodyje sutelkiami keli metaplaz-

² Kadangi čia negalime įtraukti tarmės nukertamų galūnių, nes tarmiškai kalbantiems žmonėms tai nėra jokia figūra, o norma.

mai, būna ir taip, kad dvejinama kuriant naujus žodžius: *čičirikas pipirikas* LTR 4000/324, *tirnags titirnags* LMD I 710/8 (sukoncentruoti net trys dvejinimai: *či, pi, rikas* ir *ti; tir, nags*), *stirna pipirna* LTR 37/2482, *Dududutis* LTR 2851/69, *vivikas*³ LTR 374/2562-52, *kukubukas ... kikibiką* LTR 37/143, *kikivierža* LTR 4541/112, *kikimieža* LTR 597/552. Dėl garsinės sandaros žodis *totorkos* mįslėje *Ant molinio kalno totorkos šoka (Grūdai pečių)* LTR 1189/330-88 irgi gali būti suvokiamas kaip metaplazmas.

Grupė μ , kalbėdama apie dvejinimą, teigia turinti galvoje ne atvejį, kai žodis ar žodžių junginys sakinyje atkartojamas kelis kartus, nes tada figūra nekeičia žodžio formos (Группа μ 1986: 103). Lietuvių mįslėms toks atvejis itin būdingas, neretai dvejinimas vyksta ir vieno žodžio ribose, ir tarsi „išplinta“ į gretimus žodžius, „diktuoja“ naujų žodžių darybos kryptį, todėl straipsnyje visiškai atsiriboti nuo jo neįmanoma. Mįslėse mėgstama tiesiog pakartoti žodžius iš eilės: *maža maža* LTR 3950/258-11, *vija vija kanapinis* LTR 5072/375, *Grigas Grigulis* LTR 878/192, *senas senas seneliukas* LTR 2689/40, *kaba kaba kabikas* LTR 5310/96, *šile šile čirplas* LTR 597/582. Kitas reduplikacijos atvejis yra, kai gretinami skirtingos reikšmės ir skirtingoms kalbos dalims priklausančios žodžiai, prasidedantys tokiu pat skiemeniu: *du duria* LTR 784/669, *ruda rudinaitė* LTR 882/3-7, *Skranda gagas gagindamas* LTR 70a/131, *Skrenda gangalas gangindamas* LTR 2124/1. Dar didesnio įmantrumo pasiekama šiuose vieno mįslės tipo variantuose: *Atlėkė paukštė iš pina vijo, su vijo lizdą iš šalavijo, sudėjo kiaušinį devyniatrynį (Agurkas)* LTR 1319/10, *Atlėkė paukštis vila vijo, vijo lizdą kalavijo, dėjo kiaušinį šimtatrynį (Pupa ar žirnis)* LTR 712/378, *Atlėkė paukštis iš laviju, vijo lizdą kalaviju, deja kiaušą devyntrynį, pere vaiką vienasilį (Agurkas)* LMD I 871/96, *Kalavijo – vijo lizdą, kalavijo – dėjo kiaušą devyntrynį? (Agurkas)* LMD I 718/63. Šiuose tekstuose glūdi eiliavimo užuomazgos ir gana aiškiai išreikštas rimavimas.

Rimas, aliteracija, asonansai. Pasak grupės μ , rimas yra ne kas kita, kaip sutvarkytas vienodų garsinių elementų kartojimas, nes jį galima apibūdinti kaip paskutinio kirčiuoto balsio, taip pat – kai kuriais atvejais – paeilui esančių fonemų homofoniją⁴. Interaktyvaus pridėjimo reiškinys ypač gerai matomas rimo-aido pavyzdyje (ten pat: 104).

Rimavimo mįslėse dažnai – tik užuomazgos, tačiau bandymai sutvarkyti garsinę teksto išraišką, kaip jau buvo rodyta, gana ryškūs. Leonardas Sauka, kalbėdamas apie patarlių, mįslių, juokavimų ir kitų trumpųjų žanrų eiliuotumo pagrindą, greta

³ Šiuo žodžiu maskuojamas referentas – *vilkas*. Taigi čia galima įžvelgti nepilną anagramą, atliktą sutraukimo su pridėjimu operacija: išmesta *l* ir sudvejinta *vi*.

⁴ Lietuvių eilėdaros specialistų rimas apibūdinamas plačiau, čia nenurodoma vienintelė galima kirčio vieta ir homofonijos buvimas, tačiau iš esmės neprieštaraujama teiginiui apie sutvarkytą garsinių elementų kartojimą (jei vienodų ir vienodai išsidėsčiusių elementų – tikslus rimas, jei ne visi elementai vienodi arba nevienodai išsidėstę – netikslus): „1. Kalbos garsų sąskambis. Toks rimas pasitaiko prozoje, pasakojamojoje ir smulkiojoje tautosakoje (mįslėse, priežodžiuose, patarlėse), posakiuose bei frazeologizmuose. 2. *Eiliuotos kalbos* garsų sąskambis, turintis metrinę reikšmę. Toks rimas kūrinių *metrinėje sandaroje* turi pastovią poziciją. Jis gali sieti eilučių pradžią <...>, vidurį <...> arba pabaigą <...>“ (Žodynas 1988: 46).

sintaksinės-intonacinės sandaros (metataksės sritis) išskiria garsinę organizaciją (Sauka 1978: 362). Ryškiausiai pastangos rimuoti matyti vieno mįslės tipo (*Atskrenda ... [apibūdinimas] paukštis, neša lizdą, dėš kiaušinių šimtatryni*) variantų išsklotinėje. Visiškai pastovūs visuose variantuose yra šie trys išvardyti veiksmi (arba funkcijos), tuo tarpu garsinė išraiška pastovi tik trečiojo dėmens – *kiaušinis šimtatrynis* (itin retai atsiranda *devyntrynis* ar koks neįprastas žodis). Taigi ši žodžių pora yra vyraujantis trinario semantinio branduolio dėmuo (jis maskuoja ir referentą) ir dažniausiai būna garsinės išraiškos pagrindas, tarsi kamertonas, diktuojantis ritmą ir rimą visam tekstui: *Skrenda paukštė alavinė, neša gūžtą susuktinę, dėš kiaušinių šimtatryni (Agurkas) LTR 405/141-10, Atskris gervė neketinus, suksis lizdą erškėtinį, dėš kiaušinių šimtatryni (Agurkas) LTR 37/222, Skrenda paukštis sakalinis, neša lizdą neketinęs, deda kiaušį šimtatryni (Agurkas) LTR 597/450*. Atrodo, kad žodis *neketinus*, *-ęš* čia įvedamas greičiausiai ne dėl semantinės intrigos, o kad išlaikytų ritmą ir panašų skambesį į *šimtatryni*. Tokių pavyzdžių – daugybė, tik dauguma jų turi dar ir kitokių metaplazmų – sukurtų neįprastų žodžių; čia galima paminėti pavyzdį, kaip ritmui (ir rimui) aukojama prasmė, nes, matyt, tiksliai neprisimenama: *Skrenda paukštis per lazdyną, neša medų ir ketinų, dėš kiaušinių šimtatryni (Agurkas) LTR 2524/526*. Kitas iliustratyvus pavyzdys, kokie susiję ir priklausomi vienas nuo kito skambesio yra mįslės tekstą sudarantys žodžiai, yra mįslė *Ėjau naktį, Pamečiau s agtį; Rado mėnuo, Padavė saulei (Rasa) SLT 411* (mįslė paimta iš Jokūbo Brodovskio žodyno), – šis tekstas gali būti laikomas invariantu, nes tokių tekstų, kuriuose visiškai tiksliai išlaikoma pirma pusė, yra maždaug 150. Taip skamba kai kurie variantai: *Ėjo pana į pirtį – pametė karolius, Mėnuo rado – šienavojo, Saulė rado – pakavojo (Rasa) LTR 3535/13, Ėjo ponias per lieptus, Pametė raktus; Saulė rado, Mėnuliui nedavė (Rasa) LTR 3219/191, Ėjo Švenčiausia Panelė keliu, pametė raktelius; mėnesėlis rado – šanavojo, saulė rado – pakavojo (Rasa) LTR 37/791, Ganė pana teliukus ir pametė rakčiukus; kai saulė užtekėjo, rakčiukai atsirado (Rasa) LTR 66/292, Bėgo meška per tiltelį, pametė sidabro kilpelį; ėjo mėnuo – nerado, ėjo saulė – atrado (Rasa) LTR 3711/247*. Kaip matyti, kai pasitaiko ilgėlesnis tekstas, garsiškai sutvarkyti pavyksta tik jo dalį, tačiau pastangos rimuoti akivaizdžios, o gelbsti dažnai priesagos.

Gausu aliteracijos, ir sąmoningos aliteracijos, apraiškų: *Marti šių metų, šimtas nuometų (Kopūstas) LTR 13/10* (plg. *Marti šiųmetinė, šimtanuometinė (Kopūstas) LTR 2212/165, Meška su kišenium (Krosnis) LTR 1305/220, Vidur dvaro blynas karo (Mėnulis) LTR 3518/205*). Ir rimavimas, ir dauguma cituotų reduplikacijos pavyzdžių (*čičirikas, kalavijo / vilavijo / vijo* ir t. t.) taip pat pagrįsti aliteracija ir asonansais. Štai dar pora itin išraiškingų pavyzdžių, pagrįstų aliteracija ir asonansais, beveik priartėjančių prie garsų pamėgdžiojimų: *Kalingu kalangu, be durų, be langų (Kalvarato ratas) LTR 366/158-53, Du Grigai pirma, du Grigai paskui, viens vienkojis, pirma tris ant Grigų, du briginiai traukia, trys per strėnas braukia (Ratai, dyselis, arkliai, žmogus ir botagas) LTR 1360/54, Višta zaravišta nešė lizdą zaravizdą, dėjo kiaušinių šimtatryni (Agurkas) LTR 2453/54*. Kaip matyti iš pavyzdžių,

dažnai dėl sąskambių kuriami nauji žodžiai, taigi tie patys pavyzdžiai tinka kalbant apie kelias retorines operacijas (tad sąskambiai dar minimi, kai rašoma apie naujų žodžių kūrimą).

3. Iš sumažinimo su pridėjimu operacija gaunamų metaplazmų mįslėms itin būdinga naujų žodžių kūrimas. Kitų šia operacija gaunamų metaplazmų beveik nepavyko rasti (išskyrus abejotiną *kristiką*, žemiau aptariamą kaip nr. 41). Disimiliacijos (*kolidorius*, *parkelis* vietoj *koridorius*, *parkeris*) pavyzdžių nė neieškojome, nes vargu ar mįslių kūrėjui tai buvo retorinė figūra.

Naujų žodžių kūrimas – pastebimiausias mįslių metaplazmas. Šis reiškinys buvo nuolat minimas, kai kalbėta apie kitus metaplazmus – priesagų pridėjimą (*kielinga mielinga* LTR 1910/34-11), dvejinimą (*čičirikai* LTR 1166/89), vienos fonemos ar skiemens numetimą ir pakeitimą kitu (*sniegena vi e gena* LTR 4092/185, plg. cituotą *iegena*, prie kurios pridėta *v*, bei taip pat *vaitė raitė bajoraitė* LTR 2146/30-34, kur *raitė* atliktas sumažinimas, o *vaitė* – sumažinimas su pridėjimu), aliteraciją, – kuriant naujus žodžius atliekama ne viena retorinė operacija.

Apie neįprastus žodžius rašė ir kiti mokslininkai. Šio reiškinio ypatumai aptarti L. Saukos straipsnyje „Retieji mįslių žodžiai“. Čia rašoma, kad vieni jų, nors ir būdami savotiški okazionalizmai, aiškiai siejasi su įprastais žodžiais, o savotiškumo atspalvį teikia šaknims neįprastos priesagos; kiti okazionalizmai mažiau primena įprastos darybos žodžius, kartais jie artimi ištiktukams. Tačiau norint geriau suprasti retųjų žodžių darybą, reikšmes ir vartoseną, dera juos nagrinėti su artimiausiu žodžiu ar visu sakiniu. Okazionalizmas dažnai būna suporuotas su įprastu žodžiu ir panašus į jį garsine išraiška. Autorius pažymi, kad mįslių retųjų žodžių funkcionavimas nėra visai laisvas, jis saistomas įvairių mįslės teksto ryšių. Dažnai poros sudarytos su daiktavardžiais, būna ir su ištiktukais, ir tokių, kur abu nariai neįprasti. Į atskirą grupę išskirtini veiksmažodžio ir vardažodžio tautologiniai junginiai, kur vardažodis tampa nuspėjamas dėl sintaksinio ir garsinio ryšio su antruoju poros žodžiu. Retųjų žodžių garsinę raišką ir reikšmę gali lemti ir platesnis kontekstas – frazė, sakinys. Ryšį tarp žodžių ypač pabrėžia sąskambiai – jie gali būti vienas iš pagrindinių veiksnių, skatinančių konstruoti dirbtinius poetinius faktus. Straipsnio pabaigoje pripažįstama, kad dalis retųjų žodžių galėjo atsirasti dėl senų kalbos tabu tradicijų, paminimos tokios mįslės, kurių įminimai – mitiniam suvokimui svarbūs objektai: saulė, mėnulis, perkūnas, ugnis, medis, gyvatė, kiškis, žuvis, vėžys ir kt. (Sauka 1984).

Šiek tiek vietos savo darbe retiesiems žodžiams skiria Audrius Valotka. Jis juos visus vadina okazionalizmais. Okazionalizmai dažnai yra kompromisas tarp būtinybės suteikti informaciją ir noro pažaisti kalbos galimybes. Pagal tai A. Valotka skirsto juos į dvi grupes: 1) nesuteikiantys semantinės informacijos, arba ją tik dubliuojantys, turintys tik estetinio informatyvumo, papildantys garsinius efektus; 2) turintys savarankišką semantinę vertę. Abi grupės parodo kalbos kūrimo galimybes, o pirmoji susijusi su kalbos malonumu. Į okazionalizmų sąvoką autorius įtraukia dar ir įprastus žodžius (vardus, tautybes ir pan.), kurie vartojami jiems aiškiai nebūdinga prasme. Turime prisidėti prie šio autoriaus lyg tarp kitko išsakyto

pastebėjimo, kad vardai⁵ paprastai panaudojami sąskambiui kurti, ir dažniausiai dėl priesagos (Valotka 1992: 64–68).

Atliekant šį tyrimą anksčiau (Kensminienė 2003), iš pusės Lietuvių mįslių kartotekos buvo atrinkti populiariausių mįslių tipai. Populiariausių mįslių sąrašė (skelbtas Kensminienė 2001: 191–195) neišprasti žodžiai yra 13-oje mįslių iš 129, taigi sudaro 10 procentų. Pagal atnaujintus skaičiavimus⁶ šis santykis yra panašus: 320-yje mįslių versijų aptikti 29 reti, tik mįslėms būdingi žodžiai. Tai nemažas kiekis, tačiau reikia turėti galvoje, kad kai kurie jų nedaug nutolsta nuo nulinio lygmens, ypač poroje su kitu žodžiu, o kai kurių mįslių skirtinguose variantuose neišprasti žodžiai kaitaliojasi su įprastais. Tai matyti minėto mįslės tipo (...*dės kiaušini šimtatryni*) variantų išsklotinėje – čia nauji žodžiai dažniausiai įvedami apibūdinant lizdą / gūžtą: neišprasti *repetinis, razgotinis, laputinė, laketinė, zaravyzda, astravijas* kaitaliojasi su įprastais iš *pinavijų, erškėtinis, erškėtyne, ašutinė, susuktinė, viso miško*. Dar ryškiau toks kaitaliojimas atsiskleidžia mįslės tipo *Paukštelis papurgalvis lipa aukštyn kiaušinukų dėti* variantų išsklotinėje. Šios mįslės vienuose variantuose personažas įvardijamas įprastais žodžiais – *paukštelis papurgalvis* (35 ar.), kituose – neišprastų žodžių pora, kurią sudarantys žodžiai kartais panašūs į būdvardžius (*vytinis kamantinis*, 73 var.), kartais į veiksmazodžius (*šiūrina pūrina*, 29 var.), kartais yra vardai (*Valuntinas, Kastuntinas*, ~ 15 var.), dar kituose porą sudaro įprastas ir sukurtas žodžiai (*sniegena riedena*, 9 var., *kielinga mielinga*, 6 var., ir kiti pavieniai atvejai).

Pateiksime retųjų žodžių iš populiariausių mįslių versijų bei keleto kitų neišprastų žodžių analizę (per visą mįslių masyvą jų susidaro keli šimtai) ir jos apibendrinimą lentelėje. Pažymėtina, kad nereikėtų suvokti šios analizės kaip neklystančios ir absoliučiai objektyvios – neįmanoma tvirtai ir užtikrintai žinoti, kokios vaizdinės, mitinės ar garsinės asociacijos, pamiršti žodžiai, o gal net kalbos riktai lėmė vieno ar kito teksto atsiradimą. Tautosakos žmogaus mąstymo ir kalbėjimo žaismingumas bei kūrybiškumas gali būti nenuspėjami.

Sukurti (arba neišprasti) žodžiai populiariausiose versijose

Šiuriutė (1) *buritutė bėgdama priėda (Špūlė)*: nuo įprasto malonybinio avies pavadinimo *buritutė* numestas pirmas priebalsis *b-* ir pridėtas *š-* (tikrovėje šis veiksmas, kurį grupė μ vadina *sumažinimu su pridėjimu*, vyksta kaip tiesiog vieno garso pakeitimas kitu, – toliau daug kur dėl kalbėjimo ekonomiškumo šią operaciją taip ir vadinsime). Tačiau tai gali būti ir asociacija su avies varymu *škiur!*

⁵ Renkant medžiagą straipsniui, norėta apimti ir tikrinių vardų vartojimą mįslėse, tačiau medžiagos pasirodė tiek daug, kad šios minties kol kas atsisakyta.

⁶ Buvo ryžtasi išskirti populiariausius tipus iš visos mįslių kartotekos. Pradėjus šį darbą, paaiškėjo, kad tipų pavadinimai negali atspindėti tikrojo vaizdo, nes neretai išskirtos vieno tipo versijos labai varijuoja, ypač paradigminiame, t. y. leksikos, lygmenyje. Taigi sudarytas populiariausių versijų sąrašas, kurį sudaro apie 320 populiariausių mįslių versijų, t. y. turinčių ne mažiau kaip 45–50 užrašymų. Reikia pažymėti, kad ir jis nėra baigtinis, nes Lietuvių mįslių kartoteka vis dar kuriama, ir kai kurie mįslių pluoštai „tebekeliauja“ iš vienos vietos į kitą, „jungiasi“ ir „skiriasi“.

Pykšt pokšt (2) *an lentos, kybur vybur* (3) *ant tvoros (Skalbia)*: nr. 2 – beveik atkartojantys vienas kitą išiktukai, kur viena balsė pakeista kita; nr. 3 – greičiausiai numestos priesaga ir galūnė nuo žodžio *kybur-iuoti* arba nuo žodžio *kyb-o* numesta galūnė ir pridėta retesnė ir skambesnė *-ur*; gautame žodyje *kybur* garsas *k-* pakeistas *v-*.

Pilvas su pilvu, plaukas su plauku, vidury kyšu pakyšu (4) (*Arkliai pakinkyti*): žodyje *kyšo* balsė *-o* pakeista *-u*, o prie gautojo *kyšu* pridėtas priešdėlis *pa-*.

Šarangė (5) *varangė* (6) *po suolu susirangė (Šuo)*: žodžio *susi-rangė* pradžia pakeista *ša-* ir *va-*.

Sužvingo žvingalas (7) *ant aukšto kalno su sidabro galva, kanapine uodega (Varpas)*: žodyje *sužvengė* balsė *e* pakeista *i* (arba čia buvo aukštaitiškai tariamas žodis), numesta pradžia *su-*, galūnė *-o* pakeista *-alas*.

Tėvas tyslius (8), *motina pamplė, vaikai čičirikai* (9) (*Virkščia, ankštis, žirniai*): nr. 8 – greičiausiai padarytas iš *tīs-o* numetus galūnę ir paverčiant vardažodžiu, pridėjus priesagą su galūne; nr. 9 – greičiausiai padarytas iš paukščių balsų pamėgdžijimo *čirik*, sudvejinant žodžio pradžią antru *či* (pridėjimas) ir paverčiant daiktavardžiu, pridėjus galūnę.

Atbėgo kudubudu (10), *nunešė kidibidi* (11), *duokite kamandikį* (12) (*kamantą*) – *vysiu kudubudu, atimsiu kidibidi (Vilkas, avis / ožka, arklys)*: sunku pasakyti, kaip padaryti nr. 10 ir nr. 11 – žodžiai panašūs į vaikų žaidinimus, gali būti, kad čia atlikti ne visiškai dvejetainiai ir balsių (*u* ir *i*) pakeitimai; nr. 12 – gali būti, kad padarytas iš pagal metonimiją parinkto žodžio *kaman-os*.

„*Vingurgurkli* (13), *kur gurkliuosi* (14)?“ – „*Praskustgalvi, kas tau darbo?*“ (*Upė ir pieva*): nr. 13 greičiausiai padarytas nuo *vingur-iuoti* numetus priesagą su galūne, dėl skambumo sudvejinus *-gur-* ir pridėjus kitą priesagą su galūne; nr. 14 padarytas iš nr. 13 numetus pradžią *vingur-* ir galūnę bei pridėjus veiksmožodinę priesagą su galūne *-iuoti*. Kiek mažesnė tikimybė, kad atspirties taškas kuriant šiuos žodžius buvo *gurklys* (plg. konvencinę metaforą *upės žiotys*).

– *Kur tu bėgi, krive rive* (15)? – *Kas tau galvon, skusta bezde* (16)! (*Upė ir pieva*): nr. 15 greičiausiai padarytas nuo žodžio *k-rivė* numetus pirmąjį priebalsį – plg. pirmajame rankraštiname smulkiosios tautosakos rinkinyje aptinkamą ir Augusto Schleicherio bei kitų perspauzdintą – *Kur teki, krive?* – *Kas tau rūp[i], skuste?* (*krivė – upė, skustė – pieva*) SLT 413; nr. 16 beveik nenuolėš nuo nulinio lygmens, greičiausiai padarytas iš veiksmožodžio *bez-dė-ti*, tačiau, *skustą bezdę* užrašius kaip vieną žodį *skustabezdė*, šis gali būti padarytas ir iš *skusbezdalio*⁷ (grybas, dar vadinamas *pumpotaukšliu, kurbezdaliu*, – nes nušienauta pieva grėbiant šieną irgi dulka).

Tupi tupikas (17), *karo karikas* (18), *kad karikas nekarotų, tai tupikas netupėtų (Lašiniai ir katinas)*: labai įprasti žodžiai, nes labai populiarūs mišlė, vis dėlto tai yra tik mišlėms būdingi žodžiai, padaryti iš gretimų veiksmožodžių numetus veiksmožodines galūnes ir pridėjus vardažodines su priesagomis, kartu atliekant lyg ir dvejinimą.

Dešimt teleliokų (19) *traukė tinklą ant pirdokų* (20) (*Kelnes maunasi*): nr. 19 gali būti padarytas iš tarmiško *телиukai* (veršiukai) įterpiant *-le-* arba iš veiksmožodžio *teleliuoti* (neaiškiai kalbėti); nr. 20 – nedaug nutolęs nuo nulinio lygmens, greičiausiai su priesaga *-okas* padarytas iš žodžio *persti, perdžia*.

Šnypšlys padubelis (21), *šešios akys, trys subinės (Aria), Šmaikštyinė, padarynė* (22), *šešios akys, trys šikinės (Aria)*: irgi nedaug nutolę nuo nulinio lygmens žodžiai; nr. 21 greičiausiai padarytas iš žodžio *į-dub-ės* pakeičiant tiek jo pradžią, tiek pabaigą, o nr. 22 – iš žodžio *padary-ti* arba *padar-as* numetant galą ir pridėdant priesagą *-(y)n-* su galūne *-ė*.

Šepetys repetys (23) *aukštą pilį pastatys (Grėblys ir kupeta)*: jau ne kartą susidurta su tokiu mišlėms būdingu pakeitimu – pirmas garsas *š* pakeistas *r*.

⁷ Už šį ir kitus taiklius pastebėjimus autorė dėkinga kolegei dr. Lilijai Kudirkienei.

Tartila (Tintirio) sieksnis, Tartilienė mastas, Tartiliukai (24) po sprindžiuką (Grėblys): greičiausiai garsažodinės kilmės žodžiai, kuriais varijuojama iš dalies dvejinant ir pridėdant lytį bei šeiminę padėtį nurodančias galūnes.

Atlėkė paukštė iš Gudavijų (Rymo žemės, reketijos (25), Rudaminos), suko lizdą reketinį, dėš kiaušinių šimtatrynį (Agurkas): padaryta iš žodžio *reket-ys*, numetus jo galūnę ir pridėdant vietą žyminčią priesagą su galūne.

Stuk stuk (26) stovai devintovai (27), viršum medžių (pušų krūmuos) gaidžiai gieda (Varponai): nr. 26 – sudvejintas garsažodis, nr. 27 – prie skaitvardžio šaknies *devyn-* pridėta žodžio *s-tovai* dalis su numesta pradžia *s-*.

Pastačiau statinį (paritau ritinį), pabėriau bėrikus (28), pašaukiau kuosiukus (Stalas, puodas, šaukštai, žmonės): minimaliai nutolęs nuo nulinės reikšmės žodis, padarytas iš gretimimo veiksmažodžio *pa-bēr-iau*, atliekant sumažinimą (priešdėlis) ir pridėjimą (priesaga su galūne), taip pat iš dalies dvejinant.

Atbėgo takutis, paklausė sargutį, kur guli gutė (29) (Vilkas, šuo, kiaulė): *gutė* gali būti padaryta iš šuns vardo *Sar-gut-is* numetus pradžią ir pabaigą bei pridėjus moteriškosios giminės galūnę.

Kiti įdomesni pavyzdžiai

Leido paslą pas kundaslą (30), nei paslo, nei kundaslo (Obelis ir pagalys) LTR 468/198-22: padaryta iš tarmiško žodžio *kunda* (kanda) pridėjus su žodžiu *paslas* (sl. 'pasiuntinys') suderintą galūnę; *Leidžiau palį (31) pas kurpalį, nei man palio, nei kurpalio (Leido pagalį į obelij) LTR 1834/929:* nuo žodžio *kur-palis* numesta pradžia arba iš žodžio *pagalys* išmestas vidurys *-ga-*, – gali būti abu variantai, nekelia abejonių tik tai, kad šis nevisiškas dvejinimas atliekamas dėl sąskambio; *Mušė parą par pumparą, nė to paro, nė pumparo (Obuolys) LTR 2033/155-6:* *paras* gautas nuo *pum-paro* numetus pradžią, o šis gali būti padarytas iš *pumpuro* pakeičiant vieną balsę; *Mušė paro par parparo, nei jam paro, nei parparo (Obelis ir pagalys) LTR 888/695:* čia, ko gero, susiduriame su būdingiausiu folklorui reiškiniu – variantų kaita, t. y. pakeitimai išeina už metaplazmų ribų. Yra vienas dar tolimesnis garsinis plėtojimas: *Mečiau faro pri parfara, nei man fara, nei parfara (Pagalys ir obalis) LTR 2187/42-62.*

Čer čer čerčiolika (32), gerves akių pinkiolika (Poterkas) LTR 1636/26: nuo skaitvardžio *pink-iolika* numesta pradžia ir dvejinant, tiksliau – trejinant, pridėtas garsažodis *čer*.

Tetirva tirva (33), ne kožnas anos plunksnas perskaito (Knyga) LMD I 926/22: numesta tarmiško žodžio *te-tirva* (tetervino patelė) pradžia, suskamba dvejinimas.

Urliukas murliuokas (34), keturios kortos ir Steponiukas (Lingė) LTR 5135/21-3: sunku suprasti, iš ko padaryti šie žodžiai, galbūt iš *murliokas* („kas riebus, storas“, LKŽ VIII 425), *murlis* („kiaulių rūšis, trumpasnukė kiaulė“, ten pat) arba iš veiksmažodžio *murlinti* („tepti, terlioti“, ten pat). Gali būti, kad jie padaryti iš žodžio *sturlukas* (kiškis, LKŽ XIII 1061).

Kingė (35) kingavo, galan lauko nukingavo (Tvora) LTR 4471/484: nuo žodžio *king-uoti* (supti ant kojų, LKŽ V 565) numesta veiksmažodinė priesaga su galūne ir pridėta galūnė *-ė*.

Atrymuoja rymelda (36), ant tos rymeldos – kukelda (37), ant kukeldos – visa malda (Arklys, balnas ir žmogus) LTR 807/454-13: pirmas žodis padarytas iš greta esančio veiksmažodžio *at-rym-uoja* suderinant su teksto gale esančiu žodžiu *malda* (arba pridėdant iš šio žodžio, pakeitus vieną balsę, padarytą *melda*); antrasis padarytas iš pirmojo numetus *rym-* ir pridėjus *kuk-* (arba sujungus jį su ta pačia *į melda* pakeista *malda*).

Atbėga purpuliukė, pasiklausė pas bandukį (38), ar nematė dvišakymo – dvišakymas ant veringos (39) guli (Pelė, žiurkė, katė) LTR 1311/52: pirmasis žodis gali būti padarytas iš žodžio *banda*, *bandukė* ir nedaug nutolsta nuo nulinio lygmens, antrasis – *veringa* – neaišku, kaip padarytas, LKŽ jo, ar panašaus į jį žodžio, nėra.

Telža guli, lytukys (40) *eina, du cibukys veda, kristiką* (41) *neša* (*Meška guli, medžiotojas aina, du šunis veda, šautuvą neša*) LTR 1039/1389: nei žodžio *lytukys*, nei panašaus LKŽ nėra; nr. 41 gali būti padarytas iš žodžio *kristi* (semantiškai – dėl jo veiklos, t. y. šūvio, krintama) arba iš žodžio *kirsti*, perstačius raides *i* ir *r* (tai gali būti ir užrašymo klaida), nes kituose variantuose šautuvus vadinamas *dyguliu*.

Žibur (42) *žebso* (43), *katė vėpso, kemža kerus nešioj[a]* (*Ugnis duonkepėje, anga pečiaus atvira, liže duona bus šaujama*) SLT 447: nr. 42 padarytas numetus žodžio *žibur-ys* galūnę, *žebso* greičiausiai padarytas iš *žybsi* ir nedaug nutolęs nuo nulinio lygmens.

Pakiuokšt (44) *pagirij'*, *uobriks* (45) *vandenij'*, *strikubilis* (46) *ant dangaus, dvasiutė pelenuos'* (*Kiškis, vėžys, perkūnas, šluota*) LMD I 247/10: nr. 44 – garsažodis; nr. 45 – neaišku, kaip padarytas, galima nebent spėti, kad galėtų būti padarytas iš žodžio *stuobrys*, nes kituose variantuose *vėžys* vadinamas *kekerėža*; nr. 46 greičiausiai padarytas pakeitus žodžio *kubilius* (taip kituose variantuose vadinamas *perkūnas*) galūnę ir pridėjus *stri-* pradžioje.

Storulis šile, kreivulis danguj, strumblos (47) *ežere* (*Kiškis, mėnuo, vėžlys*) LTR 4368/281: visiškai neaišku, iš ko padarytas žodis; LKŽ yra tik *strumblokas*, prie kurio kaip kalbos pavyzdžiai nurodytos mįslės (LKŽ XIII 1001).

Strakum (48) *bambakum* (49), *šepetūrum* (50) *rūrum* (51) (*Važiuoti dviračiu*) LTR 4849/398: nr. 48 galbūt padarytas iš išiktuko *strakt* (ant dviračio), nr. 49 gali būti padarytas prie žodžio *bamba* pridėjus su pirmuoju teksto žodžiu suderintą galūnę, nr. 51 padarytas iš *rūr-a* atėmus galūnę *-a* ir pridėjus su kitais žodžiais suderintą *-um*, o nr. 50 padarytas sudūrus žodžio *šepet-ys* kamieną ir nr. 51 dalį be *r-* pradžioje.

Suzika (52) *vazika* (53), *anorama* (54) *makam* (55) (*Šuo pramiegojie, vilkas veršį papjovė*) LTR 1834/695: kaip padaryti šio teksto žodžiai, visiškai neaišku. Ši mįslė (ir iš dalies priešpaskutinė) beveik išeina už žanro ribų ir priartėja prie kalbų parodijų ar skaičiuočių. Šios mįslės žodžiai į lentelę neįtraukiami.

Lentelėje ženklas (+) reiškia, kad operacija yra nepilna (pvz., nevisiškas dvejinimas), o ženklas (?) – kyla abejonų, ar tikrai su žodžiu atlikta ši operacija.

Žodžio nr.	S u m a ž i n i m a s			P r i d ė j i m a s						Grsž., išikt.
	Ž. pr.	vidurys	ž. pab.	ž. pr.	vidurys	pries.	gal.	dvej.	sąsk.	
1	+			+				(+)	+	
2		+			+			(+)	+	+
3	+			+				(+)	+	
4			+	+			+	(+)	+	
5	+			+				(+)	+	
6	+			+				(+)	+	
7	+		+			+		(+)	+	
8			+				+			
9	+						+	+		
10								(+)	+	
11								(+)	+	
12			+			+	+			
13			+				+	+	+	
14	+	+				+		(+)	+	
15	+							(+)	+	
16			+				+			
17						+	+	+	+	
18			+			+	+	+	+	
19			+			+	+			
20			+			+	+		+	
21			+			+	+			
22			+			+	+		+	
23	+			+				(+)	+	
24						+	+	(+)	+	
25			+			+	+	(+)	+	

Lentelės tęsinys

Žodžio nr.	S u m a ž i n i m a s			P r i d ė j i m a s						Grsž., išikt.
	Ž. pr.	vidurys	ž. pab.	ž. pr.	vidurys	pries.	gal.	dvej.	sąsk.	
26								+	+	+
27	+		+	+					+	
28	+		+			+	+			
29	+		+				+	(+)	+	
30						+	+	(+)	+	
31	+	(+)						(+)	+	
32	+			+				+	+	+
33	+							+	+	
34	+	+				+		(+)	+	
35		+	+				+	(+)	+	
36	+		+			+	+	(+)	+	
37	+		+					(+)	+	
38			+				+			
39										
40										
41			+			+	+			
42			+							
43		+			+					
44										+
45	(+)?		(+)?			(+)?				
46			+	+						(+)?
47			(+)?							
48			+				+	(+)	+	+
49							+	(+)	+	
50							+	+	+	
51			+	+	+		+	+	+	

Kaip matyti iš lentelės, pirmą vietą užima sąskambiais pagrįsti nauji žodžiai. Taip pat labai mėgstama pavartoti dvejinimą, priesagų (kartu su galūne) pridėjimą ir pridėjimą žodžio pradžioje, dažnai kartu su sumažinimu žodžio pradžioje ar pabaigoje, t. y. vieną fonemą ar skiemenį numesti ir pridėti kitą, dažnai ši procedūra net „demonstruojama“ viename tekste (*vaitė raitė bajoraitė* LTR 2717/95). Tokie žodžiai, kaip *veringa, lytukys, uobriks, strumblos* (nr. 39, 40, 45, 47), išsiskiria iš kitų metaplazmų tuo, kad jiems kurti panaudota kur kas mažiau retorinių operacijų nei kitiems, o kartais iš viso nepavyksta nustatyti, kaip jie sukurti. Ir patys tekstai, iš kurių paimti šie žodžiai, dažnai labai išsiskiria iš kitų mįslių, ir yra kaip tik tos L. Saukos minėtos mįslės, kurių atsakymai nurodo svarbius mitiniam suvokimui objektus.

Taip pat reikia pažymėti, kad mįslėms labai būdingas naujų žodžių kūrimas suduriant du žodžius (*ylasnukė, menturkojė* LMD I 482/208, *sudžiūtsubinis* LMD I 240/1094 ir pan.) – ši operacija lengvai ir visada tokiu pat būdu atliekama, todėl jos čia nenagrinėjame.

4. Perstatymo būdu gaunama a n a g r a m a. Pavyko rasti tik vieną akivaizdų anagramos pavyzdį:

Ajo Marė su Daratu

Ir kalbėj apie Mato du ratu.

Matas išgirdęs

Labai apširdo:

– Palauk, Mare, su savo Daratu –

Pas mani yr po kepurį dar du ratu! (Ratai) LTR 4303/67.

Tokia naivi ir primygtinai kartojama anagrama tikriausiai galėjo atsirasti tik žodinėje kūryboje, mat čia ji egzistuoja tik fonetiškai ir nebūtų atpažinta, jei jos minimalus pagrindas būtų viena grafema ar fonema. Tekstas iš pirmo žvilgsnio panašus į garsų pamėgdžiojimą, tačiau šie nėra tokie sudėtingi ir, be to, pateikiamas atsakymas. Užrašytas jis 1971 metais Baltarusijos teritorijoje, užrašytojas patikimas ir nesuinteresuotas retorinių figūrų paieškomis – Norbertas Vėlius. Kad tai vis dėlto mįslė, šioks toks netiesioginis įrodymas (tiesioginis – atsakymas) gali būti keli kitų mįslių apie ratus užrašyti tekstai, kurie lyg ir panašūs į riktus, bet yra pasikartojantys: *Du bėga, du veja, turarai ratai (Ratai)* LTR 544/372-2 (Utenos aps.); *Du bėga, du veja, kas ty yr za raty? (Ratai)* LTR 1834/936 (Ukmergės aps.); *Du bėga du veja, ratai kas? (Ratai)* LMD I 879/89; *Du biegi, du ger, du trenk, du rutei (Ratā)* LTR 6206/14 (Plungės r.); *Du bėga, du veja... Spėk! ratai... Kas? (Čia juokinga mįslė)* LTR 3092/4 (užr. P. Būtėnas 1929 m. Panevėžyje). Be to, ratai mėgstami užminti ir žodžiu *taranda*, kuriame greta naujo žodžio sukūrimo taip pat galima išvelgti anagramą. Tekstas unikalus dar ir tuo, kad jame paslėpta dar viena mįslė: *Du ratu pagiryje stovi (Ausys)* LTR 421/541-14. A. Valotka skeptiškai žiūri į dabartinių mįslių anagramiškumą – „dažniausiai mįslės įminimas tėra vienas žodis, o užminimo tekstas pakankamai ilgas, kad jame atsirastų visos įminimui reikalingos raidės, net raidžių deriniai, skiemenys“, – tačiau sako neneigias tokio meninio metodo galimybės⁸. Galima pritarti autoriaus skepsiui, turint tik tokius lietuviškus pavyzdžius, kurie pateikiami jo darbe, ir kurių, kaip jis pats pripažįsta, „galima pririnkti nemažai“: *Dieną kaip ratas, Naktį kaip žaltys, Kas mane išpės, To būsiu vyras (Diržas)* (Valotka 1992: 52–53). Panaši, taip pat kelianti abejonių, nors joje galima atrasti ne pavienes raides, o greta ir ta pačia eilės tvarka einančius skiemenis, yra mįslė *Ėjau naktį, pamečiau sagtį; mėnuo rado, saulė pagavo (Rasa)* LMD I 860/68 (turima apie 150 var.). Tačiau jau minėti ir dar kai kurie pavyzdžiai leidžia teigti buvus tam tikrus bandymus kurti anagramas. Atrodo, kad anagramos esama šiose mįslėse: *Ėjo ėjo ir vietos neturėjo (Vėjas)* LTR 4380/22 (yra 6 beveik taip pat skambantys variantai), *Atmeta vieną kinką, atmeta kitą – viduryje stato plaukuotą (Arklį kinkant)* LMD I 1002/181-4. Mįslėje apie kopūstą *Lopas ant lopo [lapas ant lapo], adatos nė dūrio* LTR 3876/298 galima spėti esant labai natūralią anagramą, kurią galima traktuoti ir kaip metaplazmą, gautą sumažinimo su pridėjimu operacijos metu, ir kaip metaforą. O mįslės apie arimą variantuose dėsningai išlaikoma ir dar pakartojama *ar*, nors jį „rėminantys“ priebalsiai varijuoja: *Du starai starina, du vanagai kabina, penktas kelią rodo (Aria)* LMD I 689/86; *Du štarai štarina, du vanagai kabina, šnypšlys nabags paskui seka (Aria)* LTR 210/216-55; *Du naru narina, du vanagu kabina, o pats piršlys vargšas paskui sėlina (Artojas aria)* LTR 4747/25; *Du maru marina, du vanaga kabina, o pats*

⁸ Galime pridurti, kad kalbos žaidimai, kai žodis skaidomas į skiemenis ar pavienius garsus, mįslėms iš principo nėra svetimi, ir tai liudija atskiro mįslių žanro skyriaus – mįslių apie raides, garsus ir žodžius – buvimas, pavyzdžiui: *Debesyse yra, Pas bobą – dvi, Pas bekoną – priešaky, Pas kleboną – vidury ([raidė] B)* LTR 3518/382, arba kai kurie galvosūkių, pavyzdžiui: *Į tris langelius parašyti žodį „mėnulis“* ([grafaiškai pavaizduoti trys langeliai, į du pirmus įrašytos raidės *m* ir *ė*, į trečiąjį – *0*, t. y. nulis]) LTR 5040/1198.

piršlys vargšas paskui sėlina (Artojas) LTR 2678/54. Invariante *Keturi broliai / keturios sesytės vienon duobėn myža (Karvę melžia)* galima išvelgti nepilną anagramą, kuri ryškiau matyti skirtinguose užrašymuose: *Keturi broliukai į vieną duobelę mėž (Karvę melž)* LTR 3783/1751; *Keturi broliai į vieną duobelę mėžia (Karvę melžia)* LTR 4849/469; *Keturi berniukai vienon duobelėn myža⁹ (Karves milžia)* LTR 1088/31; *Keturi broliai į vieną duobę menž (Karvę melžiant)* LTR 1834/890. Kaip matyti, šiek tiek keičiantis fonemai atsakyme, ji atitinkamai keičiasi ir mįslės formulėje. Reikia pripažinti, kad tai pavieniai, specialiai išrankioti pavyzdžiai, ir niekur nėra pateikėjo patvirtinimo, kad čia turima anagrama (bet prie užrašytų mįslių paprastai nebūna jokių pastabų). Vis dėlto tam tikrus dėsningumus čia išvelgti galima, palyginimui gana smarkiai nuo invarianto nutolęs užrašymas: *Ketury brolele į vyjną duobę šlapyn (Karves papui)* LMD I 241/193. Kaip matėme, mįslėms apskritai yra labai būdinga tendencija prie vieno žodžio foniška priderinti kitus, tik dažniausiai taip derinama mįslės tekste, tačiau, jei pavyksta, su teksto skambesiu suderinamas ir atsakymas.

Išvados

Apžvelgus mįslių metaplazmus, galima daryti išvadą, kad kuriant mįslių tekstus buvo sąmoningai siekiama išraiškos meniškumo, ieškoma įvairių poetinių priemonių, jos bandytos gana įvairios, retkarčiais net tokios įmantrios, kaip anagrama, tačiau labiausiai pamėgtos šios: dvejinimas, priesagų pridėjimas, įvairios operacijos su žodžio pradžia, sąskambiai, apimantys tiek vieną žodį, tiek visą tekstą, ir visomis šiomis operacijomis pagrįstas naujų žodžių kūrimas. Tokie žodžiai, kaip *veringa, uobriks, strumblos*, išsiskiria iš kitų metaplazmų tuo, kad jiems kurti panaudota kur kas mažiau retorinių operacijų, o kartais iš viso nepavyksta nustatyti, kaip jie sukurti. Gali būti, kad tai nebūtinai yra dirbtinai specialiai mįslėms sukonstruoti žodžiai, nes tekstai, iš kurių jie paimti, labai išsiskiria iš kitų mįslių, o jų įminimai yra mitiniam suvokimui svarbūs objektai. Enigmatinėje kūryboje metaplazmai nėra toks marginalinis reiškinys, kaip teigė grupė μ apie literatūros metaboles, ir net įneša gana svarų indėlį į kalbinę mįslių raišką.

ŠALTINIAI

- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XIX, Vilnius, 1941–1999, t. XX, Kaunas, 2002.
LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne
LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
SLT – Jurgis Lebedys. *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: Priežodžiai, patarlės, mįslės*, Vilnius, 1956.

⁹ Fonetiškai y beveik tapati dėl kirčio pailgėjusiai i žodyje *mi.lžia*.

LITERATŪRA

- Kensminienė Aelita 2001. Kūniškumas lietuvių mįslėse – liaudies juoko kultūros įnašas, *Tautosakos darbai*, [t.] XIV (XXI), p. 182–196.
- Kensminienė Aelita 2002. Lietuvių mįslių reikšmės figūros ir įminimo galimybės, *Tautosakos darbai*, [t.] XVII (XXIV), p. 137–155.
- Kensminienė Aelita 2003. *Lietuvių mįslės, jų poetika ir stilistika*: [Daktaro disertacijos rankraštis], saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, F132–2556.
- Sauka Leonardas 1978. *Lietuvių liaudies dainų eilėdara*, Vilnius.
- Sauka Leonardas 1984. Retieji mįslių žodžiai, *Kalbos kultūra*, t. 46, p. 24–29.
- Valotka Audrius 1992. *Informacinė mįslių struktūra*: [Daktaro disertacijos rankraštis].
- Žodynas 1988. *Literatūros terminų žodynas*, sąs. 2: *Eilėdara*, Vilnius.
- Группа μ 1986. Ж. Дюбуа, Ф. Эделин, Ж.-М. Клинкаенберг, Ф. Мэнге, Ф. Пир, А. Тринон [группа μ]. *Общая риторика*, Москва.

THE LINGUISTIC EXPRESSION OF LITHUANIAN RIDDLES: MORPHOLOGIC AND PHONETIC GAMES

AELITA KENSMINIENĖ

Summary

The article deals with morphologic and phonetic means of expression of the “object” (or true) riddles. Terminology developed by the Liège University (Belgium) scholars (the so-called *group μ*) and published in 1970 as *Rhétorique Générale par le groupe μ* is employed in the article. The description of metaplasms and the examples are presented according to the operations: reduction, addition, reduction with addition, and transposition. After having reviewed the metaplasms of the riddles it becomes clear that in the process of creating the riddle texts the artistic quality of expression was consciously sought after, and various poetic means were tried, sometimes even such sophisticated ones as anagram, but among the particularly favored the following ones could be named: reduplication, suffixation, various operations involving the beginning of the word, assonances comprising both a single word and the whole text, and creation of the new words occurring as result of all these operations. Such words as *veringa*, *uobriks*, *strumblos* stand out among other metaplasms because their creation requires significantly fewer rhetoric operations, while sometimes it is entirely impossible to define the way of their creating. These words do not have to be artificial creations, constructed purposefully for use in the riddles, because those texts from which they have been extracted are considerably different among other riddles, while their answers are objects important to the mythical thinking. The article is concluded by noting the general importance of metaplasms in the enigmatic creativity: they significantly contribute to the linguistic expression of the riddles.

Gauta 2008-06-02